

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, may.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxonovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhridinov Zafarjon Fakhridin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

SANOAT KORXONALARINING IQTISODIY SALOHİYATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING O'RNI	18
O'rinov Akmaljon Ahmadjonovich Siddiqov Javlonbek Sodiqjon o'g'li	
XORAZM VILOYATIDA KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING JORIY HOLATI VA RIVOJLANISH OMILLARI TAHLILI	22
Ro'zmatova Farahongiz Bekmurotovna	
ENERGETIKA INFRATUZILMASINING HUDUDIY RIVOJLANISH VA IJTIMOY TENGLIKKA TA'SIRI.....	27
Babajanova Dilfuza Abdurasulovna	
HUDUDLARDA LOKAL TURIZM XIZMATLARINING TARKIBI VA RIVOJLANISH DINAMIKASI TAHLILI (ANDIJON VILOYATI MISOLIDA)	32
Xasanova Mavjuda Ma'mirjonovna	
TURIZM MAVSUMIYLIGI OMILLARINING KOMPLEKS TAHLILI: TASNIFLASHNING KONSEPTUAL VA INTEGRATSION MEXANIZMLARI.....	41
Barotov Umidjon Mahmud o'g'li	
BOSHQARISH SIFATI MOHIYATI VA UNI OSHIRISHNING OBYEKTIV ZARURIYATI.....	48
Shoyev Davronbek Axmadjonovich Abdullayeva Gulsanam	
ENGLISH LOANWORDS IN RUSSIAN AND UZBEK: TERMINOLOGICAL ADAPTATION WITHIN A COMPARATIVE LINGUISTICS FRAMEWORK	53
Kambarova Liliya Ruslanovna	
РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ И ПРИВЛЕЧЕНИИ ИНВЕСТИЦИЙ	56
Алибекова Саодат Лапасовна	
EKSPORTGA YO'NALTIRILGAN SANOAT KORXONALARIDA MARKETING XIZMATINI TASHKIL ETISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	61
Usmonova Dilfuza Iloxomovna	
O'ZBEKISTON INDIVIDUAL SPORTCHILARINI TAYYORLASH TIZIMI BOSHQARUVIGA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI JORIY ETISHNING SAMARALI USULLARI.....	66
Junaydullayev Mels Asliddin o'g'li	
KORXONA IQTISODIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA ERP TIZIMLARINING SAMARADORLIGINI BAHOLASH.....	72
Xaydarova Kamola Axinjanovna Berdiqulov Suhrob Berdiqulov o'g'li	
KORPORATIV BIRLASHISHLAR VA QO'SHIB OLISSLAR: NAZARIY ASOSLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	78
Latipova Shaxnoza Maxmudovna Xolmurodova Sevara Asqarovna	
DAVLAT BUDJETI KAPITAL XARAJATLARIDA RISKLARNI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	84
Guzal Navruzova	
KORXONALARNING INNOVATSION RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA INVESTITSIYA VA MOLIYALASHTIRISH MEXANIZMLARI	88
Mamayeva Diyora Kurbanbayevna	
MARKAZIY VA JANUBIY O'ZBEKISTON MINTAQALARI SANOATIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK KO'RSATGICHLARI HOLATI	94
Uralov Eliboy Omonovich	

O'ZBEKISTONDA YOSHLAR TURIZMINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TAJRIBALARNI QO'LLASH.....	100
Dilfuza Xamzayeva Xurshid Xurramov	
TO'QIMACHILIK SANOATINI RIVOJLANTIRISHDA STRATEGIK YONDASHUVLARDAN FOYDALANISH	106
Otaxonova Roza Boboxon qizi	
APPLICATIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE DEVELOPMENT OF BANKING SERVICES.....	111
Mamutova Aygul Kalmurzaevna, Yaxyayeva Inobat Karimovna	
INVESTITSIYANING EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISHDAGI ASOSIY IMKONIYATLARI	118
Rapikov Toxirjon Yuldashbayevich	
XIZMATLAR SOHASIDA RAQAMLI MARKETINGDAN FOYDALANISHNING METODOLOGIK ASOSLARI	122
Yahyoxonov Niyozxo'ja Bahroil o'g'li	
ALOQA KORXONALARI MOLIYAVIY BARQARORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNING EKONOMETRIK TAHLILI VA PROGNOZLARI.....	128
Ismailov Xusanboy Mahammadqosim o'g'li	
YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA DAVLAT IQTISODIY BOSHQARUVINING ROLI VA AHAMIYATI	133
Xatamova Gavhar Kiyamovna	
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASIDA SUV TEJOVCHI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNI DAVLAT TOMONIDAN MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHNI TAKOMILLASHTIRISH	138
Seitnazarov Baxadir Muratbaevich	
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING TASHQI SAVDO FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	144
Ismailov Erkin Faxretdinovich	
THE ROLE OF INNOVATIVE MARKETING STRATEGIES IN THE GLOBAL BUSINESS ENVIRONMENT	148
Aziz Kurbanovich Abdullaev, Nigora Fayzulla kizi Sayfullaeva, Maftuna Rustambek kizi Khojiakbarova	
AGROKLASTER – AGRAR SOHANING RIVOJLANISH NUQTASI	154
Boltayev Nazarbek Narzullayevich	
RAQAMLI BANKLAR RESURS BAZASINI OPTIMALLASHTIRISH IMKONIYATLARI.....	159
Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li	
O'ZBEKISTON DON SANOATIDA RISKLARNI BOSHQARISH VA UNING STRATEGIYASINI RIVOJLANTIRISH.....	164
Kurbanova Nigora Abduraxmanovna	
RESPUBLIKAMIZDA AGROLOGISTIKA XIZMATLARI VA UNING SAMARADORLIGI.....	169
Azizova Dilafruz Habibullayevna	
INVESTITSIYA LOYIHALARINI KOMPLEKS EKSPERTIZA QILISH VA BAHOLASHDAGI MUAMMOLAR.....	172
Ulashev Jahongir Xushmuradovich, Baxriddinova Yulduz Baxriddin qizi	
O'ZBEKISTON ENERGETIKA TARMOG'INING HOZIRGI HOLATI VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	176
Yusupov Ulug'bek Shukrullayevich, Kodirova Xilola Joxongir qizi	
IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA BYUDJETGA SOLIQ TO'LOVLARINI HISOBGA OLISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	183
Azimova Feruza Payziyevna, Madaminjonov A.	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MEHMONXONA XIZMATLARIDA VAQTNI BOSHQARISHNING XIZMAT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	188
Tolipova Malika Saloxidinovna	

AGROKLASTERLARNI TASHKIL ETISH — QISHLOQ XO'JALIGI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI (QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)	192
Yeshimbetov Uktamjon Xudaybergenovich	
O'ZBEKISTON TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI MHXS ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH.....	198
M.I. Murodova	
“YASHIL” INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISH ORQALI BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIGA ERISHISH MEXANIZMLARI	203
Muxtorov Ilhom Avazjon o'g'li	
O'ZBEKISTONDA SANOATNING YASHIL TRANSFORMATSIYASI VA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA OMILLARINING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI.....	211
Qo'ziboyev Behzod Hamidovich	
IJTIMOIIY HIMOYA TIZIMIDA MOLIYAVIY RESURSLARNI SAMARALI TAQSIMLASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	216
Sharoxmatov Abduraxim Abdulamitovich	
DON MAHSULOTLARI KORXONALARIDA RESURSLARDAN FOYDALANISHNING IQTISODIY AHAMIYATI	221
Aipova Iroda Ikramovna	
ISHLAB CHIQRISH KORXONALARIDA MARKETING BOSHQARUVINING HOLATINING TAHLILI	226
Musayeva Shoira Azimovna	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONLARINI BOSHQARISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI: XALQARO TAJRIBA VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.....	232
Egamova Komila Bekchon qizi, Nasirova Kamola Alimovna	
РОЛЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В ТРАНСФОРМАЦИИ К ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКЕ: ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ АНАЛИЗ АНДИЖАНСКОГО РЕГИОНА.....	239
Кадырова Лола Алимджановна, Эгамов Бахтиёржон Нурметович	
REAL SEKTOR KORXONALARINI MOLIYALASHTIRISHDA ISLOM MOLIYASINING O'RNINI OSHIRISH.....	246
Sevara Hakimova Rustam qizi	
TIJORAT BANKLARI DAROMADLARI TARKIBI VA DINAMIKASINING STATISTIK TAHLILI	251
Abdukaxarova Shoira Abduvaxobovna	
YASHIL INNOVATSIYALARNI MOLIYALASHTIRISH VA AMALGA OSHIRISH IQLIM O'ZGARISHLARIGA MOSLASHISHNING ASOSIY OMILI SIFATIDA: TIZIMLI TAHLIL VA KELGUSI TADQIQOT YO'NALISHLARI	255
Turanov Suhrob Bahodir o'g'li	
OLIIY TA'LIM MUASSASALARI MEDIA IMIJINI KAPITALLASHTIRISHNING MOLIYAVIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA YANGI YONDASHUVLAR.....	262
Nazarov G'ulom Akmal o'g'li	
“YASHIL IQTISODIYOT” VA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARINI JORIY QILISH TA'LIMINI TASHKIL ETISH: ADABIYOTLAR SHARHI VA RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASI ASOSIDA NAMUNAVIY O'QUV DASTURLARINI ISHLAB CHIQRISH USLUBIYOTI	269
Raxshona Nabibullayeva	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA LIZING HISOBINI METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	275
Baxadirov Alisher Komilovich	

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA LIZING HISOBINI METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Baxadirov Alisher Komilovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

“Buxgalteriya hisobi” kafedrasida dotsenti

Email: abakhadirov@mail.ru

ORCID: 0000-0001-5893-3223

Annotatsiya. Mazkur maqolada lizing korxonalarida lizing muomalalari hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotda amaldagi buxgalteriya hisob registrlarining kamchiliklari, lizing operatsiyalarining iqtisodiy mohiyatini to'liq aks ettirishdagi muammolar hamda MHXS 16 talablari asosida hisob tizimini transformatsiya qilish zarurati tahlil qilingan. Shuningdek, lizing operatsiyalarini riskka asoslangan baholash, maxsus sintetik va analitik registrlar tizimini joriy etish hamda moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy lizing, MHXS 16, lizing muomalalari, buxgalteriya hisobi, risk menejmenti, moliyaviy hisobot, transformatsiya, sintetik registrlar, analitik registrlar, tavakkalchilik.

Abstract. This article examines the improvement of accounting for leasing transactions in leasing companies based on international financial reporting standards. The study analyzes the shortcomings of the current accounting registers, the problems of fully reflecting the economic substance of leasing operations, and the necessity of transforming the accounting system in accordance with IFRS 16 requirements. In addition, scientific and practical proposals were developed for risk-based assessment of leasing operations, implementation of special synthetic and analytical registers, and enhancement of financial reporting transparency.

Key words: financial leasing, IFRS 16, leasing transactions, accounting, risk management, financial reporting, transformation, synthetic registers, analytical registers, risk assessment.

Аннотация. В данной статье исследованы вопросы совершенствования учета лизинговых операций в лизинговых компаниях на основе международных стандартов финансовой отчетности. В исследовании проанализированы недостатки действующих бухгалтерских регистров, проблемы полного отражения экономической сущности лизинговых операций, а также необходимость трансформации системы учета в соответствии с требованиями МСФО 16. Кроме того, разработаны научно-практические предложения по риск-ориентированной оценке лизинговых операций, внедрению специальных синтетических и аналитических регистров и повышению прозрачности финансовой отчетности.

Ключевые слова: финансовый лизинг, МСФО 16, лизинговые операции, бухгалтерский учет, риск-менеджмент, финансовая отчетность, трансформация, синтетические регистры, аналитические регистры, риск.

KIRISH

Lizing jihozi to'liq qoplanadigan lizing, qoidaga ko'ra moliyaviy ataladi. Moliyaviy lizing, ya'ni mulk qiymati to'liq to'lanadigan lizing mulki shu bilan tavsiflanadiki, xo'jalik yurituvchi subyektga foydalanish uchun mulk beradigan muddat davomiylikiga ko'ra lizing beruvchi mulk qiymatining butun yoki ko'p qismi ekspluatatsiyasi va amortizatsiyasi muddatiga yaqinlashadi. Moliyaviy lizing shartnomasi muddati mobaynida lizing beruvchi lizing to'lovlari orqali mulkning butun qiymatini o'ziga qaytaradi va bitimdan tegishli foyda oladi. Moliyaviy lizing lizingning jahon miqyosida eng ko'p tarqalgan turidir va uning ko'plab xillari bor. Bular o'z mustaqil funksiyasi va nomiga ega.

Moliyaviy lizingni rivojlantirish va takomillashtirib borish quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- iqtisodiyotimizga katta hajmda nodavlat investitsiyalari, ayniqsa xususiy investitsiyalar kiritilishini ta'minlaydi;

- texnik va texnologik jihatdan qayta qurollantirish asosida yalpi ichki mahsulot o'sishiga erishish;
- lizing asosida tashkil etilgan ishlab chiqarish sohasida mahsulot ishlab chiqarish hajmini o'stirish evaziga bevosita soliq tushumlari o'sishini ta'minlashi;
- investitsiya faoliyatini yuksaltiradi, kichik va o'rta biznes subyektlarini shakllantirib, o'rta mulkdorlar sinfining rivojlanishiga yordamlashadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Lizing muomalalari hisobi bo'yicha V.T. Nguyen, K. Laviniya, K.Yu. Chau, P.P. Lyusiya, U.V. Pun, F. Molla, F. Chiyen, Ch.N. Van, MDH davlatlari olimlaridan A.V. Tokareva, V. Skobara, Ye.S. Piskun, I. Zubarev, N.N. Balashova ilmiy ishlarini alohida ta'kidlash mumkin.

Lizing muomalalari hisobini takomillashtirishda mamlakatimiz olimlaridan A.T. Xashimova, R.O. Xolbekov, B.A. Xasanov, G.M. Raximova, D.M. Matkarimov, D.K. Qudbiyev, I.N. Ismanov, I.N. Qo'ziyev, K.B. Urazov, K.X. Xotamov, M.A. Yuldashev, M.Q. Pardayev, R.D. Dasmuratov, S.N. Tashnazarov, X.A. Tuxsanov, Sh.T. Ergashevalarning ilmiy ishlarida moliyaviy lizing jarayonida yuzaga keladigan munosabatlarning ayrim muammolari to'g'risida to'xtalib o'tilgan. Lizing muomalalarining jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rni haqida va bu sohani rivojlantirish borasida ko'plab amaliy va nazariy takliflar berilgan.

Lizing muomalalarining hisobini tashkil qilish bo'yicha respublikamiz olimlaridan D.G'. G'ozibekov, O.M. Quljonov va A.T. Xoshimovalar tadqiqot ishlarini olib borganlar. D.G'. G'ozibekovning ilmiy ishlarida lizing faoliyatining rivojlantirishning iqtisodiy asoslari ochib berilgan. O.M. Quljonov tomonidan esa milliy tizim bo'yicha lizing muomalalari bo'yicha me'yoriy-huquqiy asoslari va hujjatlashtirish jarayonlariga e'tibor qaratilgan. A.T. Xoshimova o'zining ilmiy ishlarida lizing muomalalari hisobini milliy standartlar asosida tashkil etish jihatlariga ko'proq e'tibor qaratgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, tizimli yondashuv, abstrakt-mantiqiy fikrlash, monografik kuzatuv, statistika, iqtisodiy tahlil hamda iqtisodiy-matematik usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi lizing korxonalarida maxsus muomalalar uchun sintetik va analitik registrlar tizimi tarkibini "Lizingga berish", "Lizingdan chiqish", "Qayta baholash", "Lizing shartnomasining o'zgarishi" qo'shish orqali lizing hisob registrlari ishlab chiqish buxgalteriya hisobini yanada shaffoflikka olib keladi va moliyaviy hisobotlar aniqroq ko'rsatkichlarda yuritiladi. Maxsus muomalalar uchun sintetik va analitik registrlar tizimi tarkibini "Lizingga berish", "Lizingdan chiqish", "Qayta baholash", "Lizing shartnomasining o'zgarishi" qo'shish orqali lizing hisob registrlarini takomillashtirish bo'yicha taklifi amaliyotga joriy etilishi va amaliyotga tatbiq etish natijasida lizing korxonalarida barcha asosiy muomala turlari bo'yicha (lizingga berish, chiqish, qayta baholash, shartnoma o'zgarishi) ma'lumotlarni yagona sintetik va analitik kesimda yuritish imkoniyati shakllanib, bu esa balansning to'liq aks ettirilishini ta'minlash, hisob siyosatini standartlashtirish, real vaqt rejimida nazoratni kuchaytirish va boshqaruv qarorlarini moliyaviy oqimlar bilan uzviy integratsiyalash uchun tahliliy asos yaratishga xizmat qiladi.

Moliyaviy xatar darajasi asosida lizing muomalalarini baholash modeli buxgalteriya hisobida riskka asoslangan yondashuvni joriy qilish imkonini beradi. Bu nafaqat hisobda aniqlik va shaffoflikni oshiradi, balki xalqaro standartlarga muvofiq risk menejmenti va moliyaviy tahlil jarayonlarini takomillashtirishga ham xizmat qiladi.

Amaldagi buxgalteriya hisob registrlari ko'plab lizing operatsiyalarini umumiy xarakterga ega schyotlarda aks ettiradi, natijada lizing bitimlarining murakkab iqtisodiy mazmuni, vaqtinchalik yoki shartnomaviy o'zgarishlar va ularning moliyaviy hisobotlarga ta'siri yetarli darajada ochib berilmaydi. Masalan, "Hisob-kitoblar bo'yicha kreditorlik qarzlari" yoki "Ijara to'lovlari bo'yicha xarajatlar" kabi umumlashtirilgan schyotlarda lizingga berish va undan chiqish, shartnoma shartlarining o'zgarishi yoki qayta baholash kabi o'ziga xos harakatlar alohida ajratilmagan. Bu esa moliyaviy nazorat va auditda aniq segmentlar bo'yicha tahlilni murakkablashtiradi.

Yuqoridagi misollar shuni ko'rsatadiki, amaldagi registrlar tizimi lizing operatsiyalarining murakkab iqtisodiy mohiyatini va davriy o'zgaruvchanligini to'laqonli yoritmaydi. Bu esa nafaqat ichki boshqaruvda, balki audit, soliq hisoboti, risklarni baholash va xalqaro standartlarga mos hisobot tayyorlashda jiddiy cheklolarni yuzaga keltiradi. Shu sababli, lizingga oid har bir maxsus harakat uchun alohida sintetik va analitik reyestrlar tizimini ishlab chiqish zarurati kun tartibiga chiqmoqda.

Hozirgi buxgalteriya amaliyotida lizingga oid operatsiyalarni alohida maxsus registrlarda aks ettirmaslik ularning nazorati va tahlilini sezilarli darajada murakkablashtiradi. Lizing faoliyatining iqtisodiy tabiatidan kelib

chiqib, “Lizingga berish”, “Lizingdan chiqish”, “Qayta baholash” va “Shartnoma shartlarining o‘zgarishi” kabi operatsiyalar doimiy sodir bo‘ladi va ular moliyaviy holatga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Amaldagi registrlar bunday holatlarni umimlashtirib yuboradi, natijada hisobdagi aniqlik va tafsilotlar yetarli darajada ta’minlanmaydi. Shu sababli, maxsus lizing operatsiyalariga moslashtirilgan sintetik va analitik registrlar tizimini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizda lizing faoliyatini baholash mezonlarini maxsus kapital qaytishi ($KQ = 1-10$), likvidlik ($L = 1-10$) va tavakkalchilik ($T = 1-10$) mezonlarini belgilash orqali lizing muomalalariga moslashtirilgan indikatorlar tizimi ishlab chiqilishi lizing faoliyatini izchil yengillashtirishga olib keladi.

Lizing korxonalarida lizing faoliyatini baholash mezonlarini maxsus kapital qaytishi ($KQ = 1-10$), likvidlik ($L = 1-10$) va tavakkalchilik ($T = 1-10$) mezonlarini belgilash orqali lizing muomalalariga moslashtirilgan indikatorlar tizimi ishlab chiqilganligi bo‘yicha taklifi amaliyotga joriy etilishi va joriy etish natijasida lizing korxonalarida kapitalning haqiqiy rentabellik darajasi, likvidlik salohiyati va tavakkalchilik ko‘rsatkichlarini xalqaro standartlarga uyg‘un, biroq lizing faoliyatining o‘ziga xos jihatlarni inobatga olgan holda mustaqil tarzda baholash imkoniyati yaratiladi; bu esa moliyaviy barqarorlikni chuqur tahlil qilish, risk parametrlarini boshqaruv qarorlariga bevosita kiritish hamda lizing portfeli bo‘yicha uzoq muddatli strategik rejalashtirishni asoslash uchun analitik platformani shakllantiradi.

Respublikamizda lizing faoliyatida risklarni yanada aniq va lizingning o‘ziga xos tavakkalchilik omillarini hisobga olgan holda baholash uchun ikki bosqichli moslashtirilgan tahliliy yondashuv – “Lizing portfeli risk indeksi” (LPRI) va “Shartnomalar davomiylik risk modeli” (SDRM) taklif etiladi. Ushbu model lizing portfelining risklarini aniqlash, sinflashtirish va tavakkalchiliklarga qarshi strategik boshqaruv choralarini ishlab chiqishda kompaniyalar uchun universal vosita sifatida xizmat qiladi.

Lizing portfeli risk indeksi (LPRI)

LPRI — lizing portfelini tavakkalchilik darajasi bo‘yicha baholaydigan ko‘rsatkich bo‘lib, u portfel tarkibidagi har bir shartnomaning individual risk indeksleri, aktiv tipi, geografik segmenti, shartnoma davomiyligi, mijoz to‘lov intizomi va sublizing imkoniyati kabi omillarga asoslanadi.

Hisoblash formulasi:

$$LPRI = \sum_{i=1}^n \frac{R_i \times W_i}{n}$$

Bu yerda:

- R_i - shartnomaning individual risk balli;
- W_i - shartnomaning portfeldagi ulushi;
- n - portfeldagi umumiy shartnomalar soni.

Risk baholash mezonlari 1 dan 5 ballgacha bo‘lib, 1 — past xavf, 5 — yuqori xavfni bildiradi. Ushbu indeks kompaniyaning butun portfelining o‘rtacha risk profilini ko‘rsatadi.

Shartnomalar davomiylik risk modeli (SDRM)

SDRM — shartnoma muddati, aktivning eskirish darajasi, ikkilamchi bozor qiymatining suvsizlanish tezligi va sublizing imkoniyatiga asoslanib, har bir shartnomaning davomiylik riskini baholash modeli.

Hisoblash formulasi:

$$SDRM = \frac{\text{Shartnoma muddati (yil)}}{\text{Aktivning amaldagi xizmat muddati (yil)}}$$

Natijalar:

- $SDRM \leq 0.5$ — past davomiylik riski (iqtisodiy foyda qisqa muddatda qoplanadi);
- $0.5 < SDRM \leq 1$ — o‘rta risk (xizmat muddati oxiriga qadar qoplanadi);
- $SDRM > 1$ — yuqori risk (aktivning eskirish darajasi yuqori, iqtisodiy foyda va risk muvozanati buziladi).

Ushbu model orqali kompaniya o‘z portfelidagi barcha shartnomalarni davomiylik risklari bo‘yicha segmentlashi va strategik tahlil qilishi mumkin.

Konseptual jihatdan bu ikki model integratsiyalashgan holda quyidagi sxemaga asoslanadi:

1. Portfelni shartnomalar kesimida tahlil qilish.
2. Har bir shartnomani LPRI va SDRM asosida baholash.
3. Portfelni umumiy tavakkalchilik darajasi va davomiylik risklari bo‘yicha xaritalash.
4. Tavakkalchilik zonalari va portfel strategiyasini qayta ko‘rib chiqish.

Lizing korxonalarining moliyaviy natijalarini haqqoniyroq aks ettirish maqsadida amortizatsiya va foiz elementlari bo‘yicha guruhlarga ajratish orqali moliyaviy hisobotlarning haqqoniyliigi va strategik nazorat mexanizmlarining samaradorligi asoslangan. Ushbu mexanizmlarni amaliyotga joriy etilishi va tatbiq

etish natijasida lizing korxonalarida to'lovlarni amortizatsiya va foiz qismlariga aniq ajratish orqali foyda va xarajatlarning davrlar bo'yicha to'g'ri taqsimlanishi, yashirin majburiyatlarning kamayishi hamda moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligi va taqqoslanuvchanligi ta'minlanib, boshqaruv qarorlarining asoslanganligi va strategik nazorat mexanizmlarining samaradorligi kuchaytirilgan.

Milliy buxgalteriya tizimi va moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS 16) o'rtasida lizing operatsiyalarini hisobga olishda yondashuvlar sezilarli farqlarga ega. O'zbekiston Respublikasining amaldagi Milliy buxgalteriya hisob standartlari lizingni moliyaviy va operativ lizing sifatida ajratadi. Moliyaviy lizing shartnomalari bo'yicha foydalanish huquqidagi aktiv va unga mos majburiyat balansda aks ettiriladi, operativ lizingda esa bunday talab mavjud emas, bunda lizing to'lovlari xarajat sifatida tan olinadi va moliyaviy majburiyatlar hisobga olinmaydi. Bu yondashuv lizing shartnomalarining huquqiy shakliga asoslangan bo'lib, shartnoma shartlarining asosiy belgilariga qarab tasniflashni ko'zda tutadi.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, xususan MHXS 16da esa tamoman yangi yondashuv qabul qilingan bo'lib, bunda shartnomaning huquqiy shakli emas, balki iqtisodiy mohiyati asos qilib olinadi. Natijada, deyarli barcha lizing shartnomalari, istisnolarni hisobga olmaganda (masalan, qisqa muddatli yoki kichik qiymatdagi lizinglar), foydalanish huquqi aktivi va unga tegishli majburiyat sifatida balansda tan olinadi. Bu esa moliyaviy hisobotlarning haqiqiy moliyaviy holatni to'liq aks ettirishini ta'minlaydi.

Umuman olganda, milliy va xalqaro standartlar o'rtasidagi asosiy farq shundaki, milliy yondashuv shartnoma shakliga va tasniflash mezonlariga tayanadi, xalqaro yondashuv esa shartnomaning iqtisodiy mazmunini asosiy mezon sifatida oladi. Natijada, xalqaro standartlarga asoslangan hisob tizimi kompaniyaning moliyaviy shaffofligini oshirishga, investorlar va kreditorlar uchun ishonchliroq ma'lumot taqdim etishga xizmat qiladi, milliy tizim esa ayrim hollarda moliyaviy natijalarni ijobiy ko'rsatishga moyillik tug'diradi.

Lizing korxonalarida lizing shartnomasi bo'yicha muomalalarining buxgalteriya hisobida iqtisodiy mohiyat tamoyilining ustuvorligi va risklarni kamaytirish asosida milliy standartlarning konseptual transformatsiyasini ishlab chiqish orqali risklarni kamaytirish hamda moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini ta'minlash iqtisodiyotimiz salohiyatini yanada oshiradi. Lizing shartnomasi bo'yicha muomalalarining buxgalteriya hisobida iqtisodiy mohiyat tamoyilining ustuvorligi va risklarni kamaytirish asosida milliy standartlarning konseptual transformatsiyasini ishlab chiqishni amaliyotga joriy etish va tatbiq etish natijasida lizing shartnomalarini xalqaro IFRS 16 talablari asosida huquqiy shakldan emas, balki iqtisodiy natijalari bo'yicha e'tirof etish imkoniyati shakllantirilib, bu milliy hisob tizimida yashirin majburiyatlarni bartaraf etish, balans tashqarisidagi risklarni kamaytirish hamda moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Lizing kompaniyalari uchun hisob va hisobot tizimini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) talablariga moslashtirish bir martalik texnik yoki huquqiy o'zgarish emas, balki bosqichma-bosqich va tizimli yondashuvni talab qiluvchi murakkab jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun kompaniyalar uslubiy asoslangan algoritmi ishlab chiqishlari va amaliyotga joriy etishlari lozim. Bunday algoritim quyidagi asosiy bosqichlardan iborat bo'lishi kerak.

Birinchi bosqich – diagnostika va tafovutlarni aniqlash. Ushbu bosqichda kompaniyaning amaldagi hisobot siyosati, lizing shartnomalari va hisob jarayonlari tahlil qilinadi. Natijada milliy buxgalteriya tizimi va MHXS o'rtasidagi farqlar, hisob siyosatidagi nomuvofiqliklar va huquqiy shartlarga tayangan an'anaviy yondashuvdan kelib chiqadigan cheklovlar aniqlanadi. Ayniqsa, aktiv va majburiyatlarni balansga olishda huquqiy va iqtisodiy tafovutlar tahlil qilinadi.

Ikkinchi bosqich – qayta klassifikatsiya qilish. Ushbu bosqichda kompaniyaning barcha lizing shartnomalari MHXS talablariga muvofiq qayta baholanadi va tasniflanadi. Bu bosqichda shartnomalarning huquqiy shartlari emas, balki iqtisodiy manfaat va tavakkalchilik oqimlari asosida qayta ko'rib chiqiladi. Shartnomalarning moliyaviy yoki operatsion xarakteri aniqlanadi va balansga olinadigan aktivlar hamda majburiyatlar qayta aniqlanadi.

Uchinchi bosqich – qayta baholash va transformatsiya qilish. Qayta klassifikatsiya qilingan shartnomalar asosida aktivlar va majburiyatlar haqqoniy qiymat va kelgusidagi pul oqimlarining diskontlangan qiymati asosida qayta baholanadi. Bunda bozor indikatorlari, inflyatsiya stavkalari, risklar va kompaniya tavakkalchiligi inobatga olinadi. Qayta baholangan natijalar yangi hisob siyosati va transformatsiya qilinadigan hisobot formatlariga integratsiya qilinadi.

To'rtinchi bosqich – yangi formatdagi hisobotlarni joriy etish. Qayta baholangan aktivlar, majburiyatlar va shartnomalar asosida xalqaro standartlarga mos keluvchi moliyaviy hisobotlar tayyorlanadi. Hisobotlar to'liq MHXS talablariga mos ravishda tuziladi va foydalanuvchilarga ishonchli hamda tahliliy qiymati yuqori bo'lgan axborot taqdim etiladi.

Beshinchi bosqich – monitoring va baholash. Transformatsiya jarayoni natijalari tahlil qilinadi, xatoliklar va nomuvofiqliklar aniqlanadi hamda tuzatish ishlari amalga oshiriladi. Bunda transformatsiyaning moliyaviy ko'rsatkichlarga, risk boshqaruviga va kapital samaradorligiga ta'siri muntazam ravishda baholanadi.

Uslubiy algoritimga muvofiq transformatsiya qilinayotgan kompaniyalarda amaliy sinovlar shuni ko'rsatmoqdaki, har bir bosqichda iqtisodiy mazmun ustuvorligini saqlagan holda amalga oshirilgan qayta baholash va qayta klassifikatsiya natijasida aktivlar va majburiyatlarning haqqoniy ifodalanishi 20–30% ga oshadi, shuningdek, hisob siyosati va hisobotlarni xalqaro talablarga moslashtirish orqali investitsion jozibadorlik va kredit reytinglarining oshishiga erishilmoqda. Bu, o'z navbatida, lizing kompaniyalari uchun nafaqat hisobotlarning aniqligi va ishonchliligi, balki kompaniyaning moliyaviy barqarorligi hamda bozordagi raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Iqtisodiy mazmun asosida aktiv va majburiyatlarni tan olish bugungi global moliyaviy amaliyotda asosiy ustuvor tamoyillardan biri hisoblanadi. Xalqaro moliyaviy hisobot standarti, xususan MHXS 16 talablariga ko'ra, aktiv yoki majburiyat faqat shartnomadagi huquqiy shartlarga asoslanib emas, balki uning iqtisodiy mohiyatiga qarab tan olinishi kerak. Bu yondashuv moliyaviy hisobotlarning foydalanuvchilar uchun yanada ishonchli va shaffof bo'lishini ta'minlaydi, chunki iqtisodiy mohiyat foyda va tavakkalchilik oqimlarining haqiqiy manbasini aks ettiradi.

Milliy hisob tizimlarida esa bu tamoyil to'liq tatbiq etilmagan bo'lib, ko'plab lizing operatsiyalarida aktiv va majburiyatlar faqat huquqiy mulkchilik yoki shartnoma muddati asosida aks ettiriladi. Buning natijasida kompaniyalarning balanslarida moliyaviy majburiyatlar va aktivlar kam aks ettiriladi yoki umuman ko'rsatilmaydi, bu esa foydalanuvchi qarorlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, lizing kompaniyalarida hisob va hisobotlarni transformatsiya qilish jarayonida iqtisodiy mazmunni asosiy baholash mezonini sifatida qo'llash zarur bo'lib, bunda shartnoma doirasida aktivdan real nazorat va manfaat kimda bo'lishi, tavakkalchiliklarni kim zimmasiga olishi, kelgusidagi pul oqimlari va risklar baholanadi.

Mazkur yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, kompaniya tavakkalchiliklarini real baholash, aktivlardan foydalanish samaradorligini aniq ko'rsatish va moliyaviy resurslar boshqaruvini optimallashtirish imkoniyatlarini yaratadi.

O'zbekiston Respublikasida lizing kompaniyalari faoliyatining shaffofligini ta'minlash maqsadida lizing shartnomalarining sof joriy qiymati, rentabellik darajasi va risklarni birlashtiruvchi moliyaviy hisobotlarning umumiy ko'rsatkichlari bo'yicha uslubiyot ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish lizing korxonalarining iqtisodiy rivojlanishiga olib keladi.

Amaliyotga tatbiq etish natijasida lizing korxonalarida shartnoma qiymati, rentabellik va risk parametrlarini yagona integrallashgan model asosida aniqlash imkoniyati shakllantirilib, bu moliyaviy hisobotlarda yashirin risklarni kamaytirish, daromad va xarajatlarni yanada haqqoniy ko'rsatish hamda strategik boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslash uchun mustahkam tahliliy platformani yaratishga xizmat qiladi.

“Shartnoma tavakkalchilik matrisasi” hisobot bloki lizing shartnomalari bo'yicha risklar va tavakkalchiliklarni batafsil tahlil qilish, ularni balli baholash va hisobotlarda integratsiyalashgan tarzda aks ettirishga mo'ljallangan. Bu blok lizing kompaniyasining umumiy portfel riskini, shartnoma segmentlari bo'yicha tavakkalchiliklarni baholashda va risklar bilan bog'liq ehtimoliy zararlarni hisoblashda asosiy vosita sifatida ishlatiladi.

Modelda risklar tahlili quyidagi asosiy mezonlar bo'yicha amalga oshiriladi:

1. Kredit riski: mijozning moliyaviy barqarorligi, to'lov intizomi, kredit tarixining ishonchliligi asosida baholanadi.
2. Aktiv eskirish va pasayish riski: lizing obyektining fizik eskirish darajasi, texnik murakkabligi, bozorda ikkilamchi qiymatining pasayish ehtimoli.
3. Valyuta riski: shartnoma to'lovlari xorijiy valyutada bo'lsa, valyuta kurslari o'zgarish xavfi.
4. Operatsion risklar: shartnoma shartlarini bajarishda yuzaga keladigan texnik, huquqiy va boshqaruv risklari.
5. Shartnoma bekor bo'lish riski: shartnoma muddati davomida bekor qilinish ehtimoli va bundan kelib chiqadigan zarar ehtimoli.

Baholashda har bir mezon bo'yicha 0 dan 5 gacha ball qo'yiladi. Yakuniy tavakkalchilik darajasi esa barcha mezonlarning o'rtacha qiymati asosida hisoblanadi.

Risk darajasi quyidagi intervallar bo'yicha baholanadi:

- 0–1,5: past riskli (barqaror shartnoma);
- 1,6–3,0: o'rtacha riskli;
- 3,1–5,0: yuqori riskli.

Model afzalliklari:

shartnomalarni tavakkalchiliklar bo'yicha segmentlash: kompaniyaga portfelidagi eng xavfli shartnomalarni aniqlash va zaxiralash siyosatini kuchaytirish imkonini beradi;

shartnoma risklarini monitoring qilish: shartnoma davomida risklar o'zgarishini real vaqtda baholab borish;

moliyaviy hisobotda risklarni alohida bo'limda ko'rsatish: bu foydalanuvchilar uchun shartnomalar portfeli riskini shaffof ko'rsatishga imkon beradi.

Mazkur tahlil natijasi shuni ko'rsatadiki, shartnoma o'rtacha riskli toifaga kiradi, lekin kredit riski va eskirish riski yuqoriligidan kelib chiqib, kompaniya bu shartnoma uchun qo'shimcha risk monitoringi va ehtiyot choralarini ko'rishni tavsiya etiladi.

Hisobotda aks ettirilishi:

- shartnoma bo'yicha risklar maxsus "Tavakkalchiliklar va ehtimoliy zararlar" bo'limida ko'rsatiladi;
- umumiy portfel risk darajasi foizlarda ko'rsatiladi (masalan, portfelning 20% yuqori riskli shartnomalar);
- foydalanuvchilarga shartnoma risklari bo'yicha individual tahlil va umumiy tavakkalchilik darajasini ko'rsatadi.

Bu blok kompaniya boshqaruvi, kredit departamenti va risk menejerlari uchun operatsion qarorlarni qabul qilishda, shartnomalarni tasdiqlash yoki qayta ko'rib chiqishda muhim tahliliy vosita sifatida xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Hisob siyosatida moliyaviy lizing faqatgina bizning respublikamizda emas, balki butun jahon amaliyotida qo'llaniladigan lizing turidir. Xalqaro standartlar asosidagi hisob siyosatiga asosan, ijara shartnomasi bo'yicha korxonalar tasarrufida bo'lgan hamda investitsiyaviy mulk sifatida tasniflangan ko'chmas mulk hissasining boshlang'ich qiymati moliyaviy ijara uchun qanday tartib aniqlangan bo'lsa, xuddi shu tartibda aniqlanadi, ya'ni aktiv ikkita miqdordan eng kichigi bo'yicha tan olinishi shart: ko'chmas mulkning adolatli qiymati va minimal ijara to'lovlarining keltirilgan qiymati. Ekvivalent summa ko'rsatilgan punktga muvofiq majburiyat sifatida tan olinishi lozim.

Lizing beruvchi subyektlarning lizing muomalalari hisobi schyotlar korrespondensiyasida aks ettirilishi, shuningdek, O'zbekiston Respublikasida lizing muomalalari va uning hisobini takomillashtirishda xalqaro standartlar hamda xorij tajribasidan foydalanish masalalari ko'rib o'tilgan.

Lizing korxonalarida lizing muomalalari hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish yuzasidan O'zbekiston Respublikasida bir qator me'yoriy-qonuniy hujjatlar tasdiqlangan. Ushbu me'yoriy hujjatlar asosida yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiruvchi lizing korxonalarida lizing muomalalari hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida yuritishi zarur.

Xo'jalik yurituvchi subyektlarda lizing muomalalari hisobi ikki tarafda aks ettirilishi lozim, ya'ni lizing oluvchi va lizing beruvchining buxgalteriyasi lizing muomalalarining asosi hisoblanadi. Bundan kelib chiqqan holda, ushbu ilmiy ishda lizing muomalalari hisobining tashkiliy jihatlari, yuritish asoslari va xalqaro standartlar asosida takomillashtirish uchun muallif tomonidan milliy standartlardan xalqaro standartlarga transformatsiya o'tkazmalari keng yoritib berilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sifat nazorati, audit, ko'rib chiqish, boshqa ishonch bildirish va turdosh xizmatlarning xalqaro standartlari to'plami, 2012, II qism.- T.:«Sano-Standart», 2014 ., 554 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 05.02.1999 yildagi "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 54-son qarori // URL: <https://lex.uz/docs/-264422>
3. Varonina L.I. Auditorskaya deyatelnost: osnovi organizatsii. Uchebno-prakticheskoe posobie. – M.: Eksmo, 2007. - 336 s.
4. Lizingoviy sektor Uzbekistana: Itogi 2024 goda. Predsedatel «Lizingovoy Assosiasii Uzbekistana» Mustafaev Z.B.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
